

Milan Uzelac

*Ideja univerziteta u svetlu bolonjske maštarije*¹

Na ovom mestu gde mi je pripala čast da prvi govorim, a gde vlada analitička filozofija koja neguje preciznost u analizi upotrebe i značenja reči, prinuđen sam, hteo to ili ne, da izlaganje započnem od samog naslova. Jer, kad se kaže: *ideja univerziteta u krizi*, odmah se otvaraju dva pitanja: (a) da li je *ideja* univerziteta u krizi, ili je (b) reč o tome da postoji ideja o tom da je *univerzitet u krizi*. Ja, pripadajući jednoj drugoj tradiciji, nisam sklon tome da branim tezu kako je *ideja* u krizi, jer ideja kao takva ne može biti u krizi već naš naš odnos spram nje.

Sasvim je druga stvar kad je reč o univerzitetu. Univerzitet može biti u krizi, a kako stvari stoje, on može biti (kad se reč *krisis* misli u njenom prvobitnom, lekarskom značenju, koje podrazumeva takvo stanje bolesti iz kojeg su, obratom, moguća samo dva ishoda) ili na samrti ili u stanju s tendencijom mogućeg preporoda, odnosno prevođenja u nama još nepoznatu dimenziju, ali, u svakom slučaju, reč bi bila o stanju koje obećava daleko svetlije trenutke od ovih u kojima se mi sada nalazimo.

---

¹ Uvodno izlaganje na Tribini organizovanoj od strane Udruženja studenata Filozofskog fakulteta u Beogradu, na temu *Ideja univerziteta u krizi: zaboraviti, misliti, reagovati*, održano 2. novembra 2009. godine.

Tako, dolazimo u situaciju da se zapitamo šta može biti predmet krize: *ideja* univerziteta, ili sam *univerzitet*. Više je no jasno, da kad je reč o samoj ideji, kao što smo rekli, ona ne može biti ugrožena u svom supstancijanom smislu; ako joj bi on i bio osporen, bili bismo u situaciji da o njoj ne možemo govoriti, ali to ne bi značilo i njeno ontološko osporavanje. Međutim, kako stvari stoje, biće da je reč o nečem posve drugom: duboko sam uveren da nešto sa samim *univerzitetom* nije u redu.

U tom uverenju me učvršćuje i reč jednog od organizatora skupa koji mi je u pozivu za ovaj skup kaže: "pre svega nas interesuje sama ideja univerziteta, sprovedena bolonjska reforma i pitanje da li ona vodi u krizu". Priznajem da ova rečenica ima u sebi nekoliko tema koje otvaraju posve različite prostore za razgovor. S jedne strane je (a) *ideja univerziteta*, s druge (b) *sprovedena bolonjska reforma* i kao treće, postavlja se pitanje (c) da li *sprovedena bolonjska reforma vodi u krizu*.

E, sad. Ako pođemo od poslednjeg, trećeg stava, mogli bismo potvrdno odgovoriti da bolonjska reforma vodi u krizu, pa bi zbog nje univerzitet mogao dospeti u krizu; ali, problem je u drugom stavu, gde se pominje *sprovedena bolonjska reforma*. Kako tzv. reforma nije sprovedena (niti to može biti), budući da se ne zna transparentno u čemu je njen istinski sadržaj, univerzitet ne bi trebalo da je u krizi. Ako

jeste, biće da tzv. bolonjski procesi nisu tome direktni uzrok.

Iz onog što zasad nesporno znamo, sledi da je paket tzv. bolonjskih procesa dao pogubne rezultate i da je nesporno reč o urušavanju obrazovnog sistema, mada se polazilo od toga da bi on navodno trebalo biti "dorađivanjem" unapređen; kako nije bila reč ni o kakvoj restrukturizaciji dotad postojećeg sistema, već se pristupilo "nalepljivanju" novog sistema na njemu nekompatibilni ranije postojeći sistem, desilo se ono što se i dogodilo: sistem je došao do svog kolapsa koji još niko ne priznaje, mada svako može da ga konstatuje.

Neposredna posledica novonastalog stanja je da nastavnici na sve nižem nivou drža predavanja i sa sve manje entuzijazma (jer ih na to nagoni sistem koji traži prilagođavanje nastave neznanju studenata i ne napor studenata da određena znanja dostignu), a studenti nastalu situaciju koriste i sve manje uče, jer ne vide smisao tome da ulažu veliki intelektualni napor u nešto što neće odmah doneti praktičnu korist (u svetu novouspostavljenih "vrednosti"), a uz to osećaju da pretnjama o izlasku na ulicu i ucenama (duvanjem u pištaljke) mogu rešiti sve svoje probleme stečene u produženom infantilnom periodu, jer nadležni državni organi nemaju ni viziju potrebnog obrazovanja a ni mehanizme kako bi se novonastala situacija prevazišla.

2.

Mi nijednog časa ne smemo izgubiti iz vida činjenicu da je univerzitet srednjovekovna tvorevina i da nas od njegovog nastanka deli čitav milenijum. S njegovom pojavom iz temelja su se promenili i suština i način obrazovanja kakvi su bili poznati još od antičkih vremena. Za razliku od antičkih škola (pitagorejska škola, Platonova akademija, stoička i epikurejska škola, atinska pozno-helenistička neoplatonistička škola) koje su u većini slučajeva bile škole života i pravog načina života, srednjovekovni univerzitet je svoje principe gradio na tragu Aristotelovog Likeja koji je u svoje vreme bio naučno-istraživačka ustanova s prvenstvenim ciljem koji se ogledao u sticanju znanja o svetu a ne u negovanju načina života u svetu.

2.1.

Bilo bi uveliko pogrešno verovati kako su ideja univerziteta i njegova funkcija tokom poslednjih deset stoleća ostali nepromenjeni. U prvo vreme, naročito tokom XIII stoleća, za vlast nad univerzitetom borile su se pape i kraljevi, crkvena i građanska vlast i to s opravdanim razlogom: u postojanju univerziteta oni su pre svega imali u vidu njegov ekonomski značaj, znajući da je on rasadnik koji gaji savetnike i činovnike te da je izvor prestiža. Na drugoj strani,

shvatajući to, nastavnici su u rukama imali moćno oružje: obustavu rada i prelazak u drugi grad².

Univerziteti u srednjem veku održavali su u sebi ravnotežu praktičnih i teorijskih znanja, i to iz prostog razloga što su pretendovali na celini znanja, koju nisu posedovali, ali su nastojali da je nađu i uspostave. To ni u kom slučaju ne znači da je srednjovekovnim univerzitetima vladala idealna harmonija. Naprotiv i njihovu strukturu su periodično potresale krize³. Pre svega misli se na velike sukobe

---

²Гофф, Жак Ле. Интеллектуал в Средние века. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003, стр. 61

³Reč je o sukobu sveštenika i monaha u XIII stoleću (posebno dominikanaca i franjevaca), potom o sukobu duhovnih i univerzitetskih vlasti. Posebno je veliki bio sukob u Parizu između 1252. i 1259. u kojem je učestvovalo pet grupacija (siromašni redovi i njihovi pariski učitelji, većina univerzitetskih učitelja-sveštenika, papski presto, kralj Francuske, studenti), a podstaknut knjigom Gijoma *Opasnosti novih vremena* u kojoj je ovaj oštro napadao siromašne monahe (franjevce). Franjevci su bili napadani da su narušavaju univerzitetski statut jer su dobijali teološka zvanja a da prethodno nisu bili magistri umetnosti. Monasi su mogli dobiti licencu (odlukom Pape 1250) izaobišavši teološki fakultet, odlukom kancelara Notr-dam, kao što danas nastavnikom veronauke neko postaje blagoslovom vladike. Pored toga, franjevci nisu poštovali odluke univerziteta i držali su predavanja u vreme štrajka (koji je sam priznavan od strane Pape i bio unet u ustav univerziteta). Tako su monasi bili neloyalni i činili konkurenciju pravim članovima univerziteta, budući da su živeli od milostinje ne tražeći platu za predavanja i time podrivali materijalne zahteve ostalih kolega (Гофф, Жак Ле, *op. cit.*, str. 93). Tu je na delu kriza izazvana sukobom monaškog reda i korporacije. Ako neko nije dobio osnovno

XIII stoleća između teologa i filozofa (nastavnika fakulteta umetnosti - latinskih veroista).

Ono što je sve intelektualce srednjeg veka objedinjavalo, to beše usmena reč i knjiga koja beše temelj obrazovanja. Nije stoga nimalo slučajno što se danas vreme krize obrazovanja poklapa s vremenom krize knjige. Knjigu danas zamenjuju novi nosioci činjenica ali s njihovom pojavom dolazi i do promene samog znanja koje više ne seže u dubinu već klizi površinom. Potraga za znanjem sad se zamenjuje potragom za informacijom i njenim posedovanjem⁴. Zato današnje studente više ne nadahnjuje potraga za tajnom koju u sebi sadrži činjenica našeg postojanja, već prikupljanje informacija i manipulisanje njima na površini kakvu pruža mreža interneta.

2.2.

Za razliku od srednjeg veka, kada je univerzitet bio jedino mesto sticanja znanja i obrazovanja, u novom veku, s nastankom građanskog društva, univerzitet počinje da gubi svoj raniji povlašćen i uzvišen status svodeći se sve više na oruđe države u realizovanju njenih vitalnih projekata i izvor impulsa za njeno samoočuvanje (i potpuno je razumljivo da se

---

obrazovanje na fakultetu slobodnih umetnosti on ne može biti istinski intelektualac.

⁴Od 12 studenata, koliko mi je bilo na uvodnom predavanju iz Srednjovekovne filozofije oktobra 2009, svih 12 koriste internet, ali niko ne čita knjige, niti se može setiti poslednje koju je pročitao.

upravo sa univerziteta, u većini ozbiljnih država regrutuje državna elita, te je prirodno da u administraciji američkog predsednika ne može se naći neko ko nije završio Harvard, Iton ili Jel, već neki trećerazredni sivi univerzitet u Teksasu).

2.3.

Univerzitet danas nije više organska zajednica nastavnika i studenata (kako je to bio u XIII stoleću), on nije više mesto gde su sabrani u jednom i nauka i pedagoška praksa (kako je to bilo tokom čitavog srednjeg veka), a najmanje je mesto sticanja najvišeg duhovnog obrazovanja kako je to bilo još početkom XIX stoleća u zlatno vreme nemačke klasične filozofije, a najmanje od svega univerzitet je danas škola u osnovnom značenju te reči, škola života, škola gde bi se učilo pravom načinu života – kako je to bilo u antičko doba.

Današnji univerzitet sve više postaje stecište omladine gde ona provodi deo vremena, mahom u jutarnje i prepodnevne sate (dok je još bunovna i dok se kafići i noćni klubovi užurbano dovode u red posle prošlonoćnog gluvarenja), a sve manje mesto sticanja fundamentalnih znanja koja bi bila u osnovi ne samo njihovog pogleda na svet već i u osnovi njihove životne delatnosti.

Pogrešno bi bilo misliti da su tome presudno doprineli studenti. Oni su u svemu tome najmanje krivi, jer samo adekvatno reaguju na socijalno

neadekvatnu nastalu situaciju; kao i uvek najviše krivi su kreatori novih im nametnutih vrednosti ali i sami nastavnici nisu oslobođeni dela odgovornosti. Isto tako, pogrešno bi bilo misliti da se nalazimo u situaciji koja nas je nenadno snašla pa smo se obreli u svojoj iznenađenosti usled pomanjkanja uvida u globalne promene u savremenom društvu.

3.

Današnje stanje je dugo pripremano i ono je logična posledica evolucije samog univerziteta kao i njegovih članova. Dovoljno je podsetiti se na konstatovanje Bodrijara iz 1977. u njegovom kratkom spisu Poslednji tango vrednosti (s jasnom aluzijom na poznati film), o tome kako je danas sve simulacija: studenti simuliraju znanje, nastavnici simuliraju predavanja, fakulteti simuliraju diplome.

Pa ipak, tu je reč samo o konstatovanju nečeg što se počelo više no jasno ispoljavati. Da li to što se događa treba biti zaboravljeno, može li ono samo da se misli, ili je tu reč o nečem što zahteva reagovanje? Današnji univerzitet, izgubivši raniji značaj i veličinu, oslobođen iluzije da se bez njega ne može, sve više je predmet neodgovornih maštarija. Zato, tzv. "bolonjiste" ne treba osuđiviti, jer krivi su u svojoj nevinosti, nekritičnosti i razbarušenoj trapavosti.

Studente, posebno u poslednje vreme, više ne interesuje samo znanje kao znanje, oni ne teže tome da nešto saznaju, već da ma na koji način dobiju ocenu

i steknu određene bodove. Zato, oni ne štrajkuju zbog loše opremljenosti biblioteka ili laboratorija, već zbog broja bodova i predmeta koje mogu preneti u narednu godinu.

U isto vreme ni nastavnici se ne trude, kao što su to činili njihovi prethodnici, pa danas niko od onih koji čine "najvišu vlast univerziteta" ne govori o tome kako mu je najviša obaveza "*duhovno* vođstvo" fakulteta ili univerziteta na čijem su čelu. Reč je tu o nekom novom duhu vremena koji počinje da zapljuskuje ne samo naše prostore, već uveliko podriva najdublje temelje zapadnoevropske kulture.

Konačno, sam bolonjski sistem obrazovanja, koji se poklapa s vremenom postmoderne, sa svojim tromesečnim predmetima u kojima su zbijena sva navodna znanja sveta, dobar je ako se studira menadžment ili savlađuju neka praktična, zanatska znanja, ali je apsolutno nepodoban za studij fundamentalnih disciplina kao što je recimo filozofija, kao i za studij hirurgije, oftalmologije, atomske fizike, teorijske matematike, ili umetničkih umeća, budući da se umetnost ni njen predmet ne može kvantifikovati.

4.

Da sve ovo ima dužu svoju predistoriju, lako će se potvrditi ako imamo u vidu Šelingov spis *O metodi akademskog studija* gde nemački filozof piše:

Ljude koji su na univerzitetu samo zato da bi se na drugi način učinili važnim: rasipanjem, beskorisnim provođenjem vremena u bezduhovnim zadovoljstvima, jednom rečju privilegovane dokoličare, kakvih u građanskom društvu ima – a obično su oni ti koji po univerzitetu šire najviše sirovosti – ne treba na univerzitetu trpeti. Isto važi i za one koji svoju marljivost i predanost nauci ne mogu dokazati⁵.

Nešto dalje on piše:

ako na univerzitetima vlada sirovost, onda je to u velikoj meri krivica nastavnika ili onih kojima pripada nadzor nad duhom koji se od takvih sirovih ljudi širi⁶.

Njegov zaključak je:

Carstvo nauke nije demokratija, još manje ohlokratija, nego aristokratija u najplemenitijem smislu – piše u nastavku svog predavanja Šeling. Najbolji treba da vladaju, a nesposobne, nametljive brbljivce treba držati po strani, «u potpunoj pasivnosti»⁷. Obrazovanje za umno mišljenje jeste obrazovanje

---

⁵ Schelling, F.W.J.: *O metodi akademijskoga studija*, u zborniku: *Ideja univerziteta* (priredio Branko Despot), Globus, Zagreb 1991, str. 123-241. *Op. cit.*, str. 148. Gde se poštuje ovaj princip tamo su deplasirani bilo kakvi bolonjski procesi; Šeling u nastavku ovog navoda jasno kaže: «Ako sama nauka vlada, ako su svi duhovi samo njom obuzeti, onda će se u zametku onemogućiti svako zavodjenje plemante omladine koja se hoće posvetiti velikim idejama».

⁶ *Op. cit.*, str. 148.

⁷ *Op. cit.*, str. 148. Kako u tome uspeti? Jedino rešenje za koje znam jeste ono koje su u slučaju kvarenja omladine primenjivali stari Grci.

koje prodiru u samu bit čoveka; ono je jedino istinski naučno obrazovanje, jedino obrazovanje koje omogućuje umno delovanje.

Ova tri navoda iz, većini prisutnih, poznatog Šelingovog spisa imaju za cilj da ukažu i na drugu stranu medalje: glavni akteri tu nisu studenti, koji samo uče kako ih uče -; glavni akteri su "bezduhovni brbljivci, nametljivci, sirove osobe" koje univerzitet nije uspeo da drži "u potpunoj pasivnosti" već im je dozvolio da vode glavnu reč u reformi obrazovanja kroz samopromociju svog neobrazovanja.

5.1. epilog 1

Prvi osnovni zaključak mogao bi da glasi: *kriza univerziteta nije rezultat spoljašnjih, već unutrašnjih faktora*. Za krizu univerziteta kriv je sam univerzitet, u prvom redu nastavnici na njemu. Pre svega, time što trpe oko sebe neradnike, sujetne neznalice i folirante, ali jednako i stoga što dozvoljavaju da budu poslušno oruđe u rukama poslednjih amatera koji su se dokopali tuđeg novca i vlasti.

Što se bolonjskih procesa tiče, oni su rezultat jedne neobavezujuće deklaracije koju je početkom devedesetih godina XX veka potpisala grupa ministara inostranih poslova zapadne Evrope. U njenom formulisanju nisu učestvovali ni profesori univerziteta ni ministri obrazovanja.

Reč je o skupu lepih želja, moglo bi se reći da tu imamo jednu savremenu utopiju grupe umnih ljudi.

Iako znamo da u realizovanju svojih utopija nisu imali uspeha ni malo veći umovi, kao što su Platon, Kampanela ili Šarl Furije, nesreća koja se ovde dogodila nije posledica same deklaracije, već činjenice da su se njenog sprovođenja dočepali ne-umni ljudi o kojima je govorio Šeling.

5.1. Zaključak

Svaka utopija je lepa maštarija, ali se pretvara u košmarni užas kad neko odluči da je realizuje nasilnim metodama.

5.2. Napomena o duhu vremena i življenju krize

Čitavo XX stoleće prošlo je u duhu krize i pojam *krize* nimalo slučajno beše jedan od najfrekventnijih njegovih pojmova.

Pitanje univerziteta je samo jedan aspekt situacije u kojoj se nalazimo i ono u sebi nosi tragove vremena koje ga određuje. O tom našem, specifično našem vremenu i situaciji u kojoj smo se zatekli, a koja se pokazuje i kao bezizlazna u svojoj klasifikaciji osnovnih sistema integrisane kulture piše poznati američki sociolog ruskog porekla Pitirim Sorokin u svom delu *Socijalna i kulturna dinamika*.

Naš kulturni život najbolje se može razumeti ako ga sagledamo kao formu neintegrisane pseudoideacione mentalnosti. Karakter realnosti tu nije potpuno određen ali se oseća pretežno kao čulni, dok potrebe i ciljevi imaju prvenstveno fizička svojstva i zadovoljavaju se veoma umereno i promena kulturne sredine nije uslovljena dobrovoljnim

samousavršavanjem, hrljenjem za zadovoljstvima ili čak uspešnim licemerjem.

Rada se o tupom, pasivnom podnošenju nemaštine i nedaća do te granice dokle postoji kod ljudi fizička snaga. Takva minimizacija duhovnih i telesnih potreba nije izabrana dobrovoljno već je nametnuta nekom spoljašnjom silom. Sila je do te mere jaka da posle nekoliko bezuspešnih pokušaja da joj se suprotstavi, ugnjeteni nemaju više energije da bi se borili za slobodu i adaptirali fizički i duhovno jednom boljem društvenom uređenju.

To je svojstveno: robovima koji žive u neljudskim uslovima, zatvorenicima, ljudima koji žive pod surovim političkim režimom, prvobitnim plemenima koja žive u uslovima bede i nemaštine, kao i onima koji su preživeli neku užasnu katastrofu koja je bila praćena potpunim razaranjem⁸.

*

Sve ovo dobro nam je poznato. Živimo u senci katastrofe koju smo preživeli. Sistem obrazovanja se rastače i gubi se svest o visokom značaju fundamentalnih znanja. Sposobni smo samo za kratke kurseve s površnim znanjima. I iz ove situacije ne možemo nikud. Zato izvor nedaća koje nas zadešavaju nije u tzv. bolonjskim procesima; oni su simptom, znak koji ukazuje na ono drugo, bitno i osnovno.

A da nesreća bude još veća, reforme obrazovanja su se dočepali neobrazovani, neiskusni i

---

⁸ Сорокин, П.А. Социальная и культурная динамика. – М.: Астрель, 2006. – С. 67-8.

za to nekompetentni ljudi. Da su makar dve rečenice pročitali kod Sorokina, oni bi znali da je svaka reforma, bilo to reforma obrazovanja ili reforma jezika, osuđena na propast, kad se narod od nevlje koja ga je zadesila nije oporavio i kad je prinuđen da se bori za golo preživljavanje, nalazeći se u mraku gde svetlo se ne nazire. Jer, u trenutku dok brod tone ka morskom dnu, niko se ne bavi ribanjem palube.